

ФОРМУВАННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Коробка Олена Володимирівна

старший учитель, учитель вищої категорії
Ніжинська ЗОШ I-III ступенів № 7, м. Ніжин, Україна

За інформацією, оприлюдненою в щомісячному звіті Міністерства освіти і науки України за грудень 2022 року, за кордоном продовжують перебувати 516 243 учні та майже 11 тисяч педагогічних працівників. Це майже на 17 тисяч дітей більше, ніж у листопаді 2022 року. А ось кількість вчителів, навпаки, зменшилася: у листопаді за кордоном нараховували 11 362 освітян. Загалом, освітній процес триває в майже 13 тисячах шкіл, з них приблизно 10 тисяч надають освітні послуги внутрішньо переміщеним учням [4].

Сотні тисяч дітей та більше десяти тисяч педагогів нині вимушено опинилися у відмінному від українського середовищі: економічному, політичному, культурному, релігійному і, що найважливіше, – освітньому. Потрапивши в умови іншого соціокультурного середовища, учасники освітнього процесу часто дістають негативного досвіду щодо формування багатомовної комунікативної компетентності.

Виникає питання про вплив ключових лінгвістичних, соціолінгвістичних та психолінгвістичних факторів та набуття особливого досвіду багатомовності в умовах воєнного стану. Особливої ваги в цьому контексті набувають проблеми й перспективи досліджень української соціолінгвістики, пов'язані з розкриттям головних понять. Ідеться про мовну спільноту; рідну мову; мовний код; переключення та змішування кодів; соціально-комунікативну систему; мовну варіативність; мовну норму; літературну мову (стандарт); мовленнєву і немовленнєву комунікацію; комунікативну ситуацію; мовленнєве спілкування, мовленнєву поведінку, мовленнєвий акт; сфери використання мови. Соціолінгвістичний компонент ототожнений зі знаннями, навичками та вміннями для здійснення мовного і немовного спілкування з носіями мови згідно з національно-культурними особливостями чужого лінгвосоціуму.

Соціолінгвістичну компетентність науковцями ототожнено з інтегративним утворенням, знаннями та вміннями, здатностями вибору й використання адекватних мовних формул і засобів для реалізації мети й вибору ситуації спілкування, виконанням соціальних ролей учасників комунікації. Актуалізуються формули і засоби спілкування, пов'язані з етикетними формулами привітання, прощання, звертання, подяки; виразами ввічливого прохання, побажання, хвилювання; поздоровлення, виразами співпереживання, подяки, співчуття, невдоволення, жалоби тощо.

Важливим стає розуміння соціальної стратифікації мови, набуття знань про особливості національної культури (наприклад, висловів народної мудрості, прислів'їв, приказок, крилатих висловів), адекватне використання знань специфіки міжкультурного спілкування. Саме вони забезпечують регуляцію стосунків між представниками різних національностей, поколінь, статей, соціальних груп та визначають динаміку соціальної стратифікації суспільства, культурну орієнтацію людей; позитивну соціальну мотивацію тощо.

Складаючись у тематичні об'єднання різних за структурою мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), вони є розгалуженою системою, вибір яких із синонімічного ряду визначається низкою чинників: комунікативними ситуаціями, громадськими позиціями співбесідників, навчанням та освітою, фахом, віком, статтю, релігійною приналежністю тощо.

Соціолінгвістична компетентність уможливорює вибір мовцем необхідної та комунікативно правильної форми висловлювання залежно від виду комунікативного акту чи певного мовного середовища. Окрім того, забезпечує організацію та здійснення мовної дії за допомогою способів якнайкращого використання для розуміння думок інших та вираження власних суджень залежно від умов мовного акту: ситуації, комунікативних цілей і намірів мовця, а також для врахування соціальних і культурних правил та особливостей позамовної поведінки. Важливо навчитися визначенню стильової приналежності «клішевих» виразів, усвідомленню контекстів і прямих та прихованих підтекстів. Саме сформованість соціолінгвістичної компетентності в умовах чужого лінгвосоціуму уможливорює краще розуміння менталітету, національного та бізнес-етикету, особливостей психології носіїв мови країни тимчасового перебування українських здобувачів освіти і педагогів.

Сучасне глобалізоване світове суспільство та розвиток масової культури дещо зменшує негативні наслідки вимушеної еміграції, адже часто етикет ділового мовлення є менш формальним, що полегшує адаптацію та сприяє підвищенню рівня соціокультурної компетентності.

Однак, мовці мають засвоїти знання особливостей мовного етикету, параметрів експлікації лінгвістичної картини світу, продукування мовних фактів з урахуванням умов і задач спілкування в розбіжних видах освітнього дискурсу, реалізації в мовній практиці суспільно та історично сформованих візій світобачення, системи морально-етичних категорій носіїв мови, технології продукування навчальних текстів мовою країни тимчасового перебування.

Українські реалії сьогодення в умовах повномасштабного вторгнення росії породжують активні зміни в мовній ідентичності громадян України незалежно від ототожнення себе з якимось етносом чи субетносом. Мова має і завжди мала величезне значення. За інформацією Соціологічної групи «Рейтинг», відповідно до проведеного в березні 2022 року опитування, статус «української мови як державної» підтримали 83 % респондентів. 60 % двомовних і 34 % російськомовних громадян підтвердили намір найближчим часом опанувати українську.

Актуалізовані соціолінгвістичні аспекти і всередині України, оскільки сотні тисяч внутрішньо переміщених змінюють також мовну ситуацію в регіонах свого тимчасового перебування. Всупереч певним негативним тенденціям відбувається поступове й органічне вивчення державної мови в абсолютно україномовному соціальному середовищі тими громадянами, які не володіли нею взагалі.

Отже, здійснений аналіз уможливорює висновок про важливість формування й розвитку соціолінгвістичної компетентності учасників освітнього процесу (здобувачів освіти і педагогів) як в іншомовному середовищі країн тимчасового перебування за кордоном, так і всередині України для внутрішньо переміщених.

Список використаних джерел:

1. Європейські соціолінгвісти тепло вітали Україну в Литві. URL: <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/ievropejski-sotsiolinhvisty-teplo-vitaly-ukrainu-v-lytvi/2022-09-09-52570>.
2. Лозицька, Я. О., & Толочко, С. В. (2022). Соціокультурна роль української мови в сучасних воєнних умовах. Цифровізація науки та сучасні тренди її розвитку: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. МНЛ (Умань, 11 листопада 2022). Умань, 254–257.

3. Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с.
4. Скільки вчителів і школярів із України перебуває за кордоном. URL: <https://osvita.rayon.in.ua/news/566442-skilki-vchiteliv-i-shkolyarivi-z-ukraini-perebuvaе-za-kordonom>.
5. Толочко, С. В., & Хомич, В. І. (2020). Психолінгвістичні аспекти формування етичних засад мовно-комунікативної компетентності викладачів в умовах сучасного реформування освіти Збірник наукових праць Л'ОГОС, 93–99.
6. Толочко, С. В., & Хомич, В. І. (2020). Асертивно-мовленнєва поведінка викладачів закладів вищої освіти в умовах імплементації студентоцентрованого підходу. Наукове забезпечення технологічного прогресу ХХІ сторіччя: Матеріали Міжнародної наук. конференції (Чернівці, Україна, 01 травня 2020). Чернівці, 114–117.
7. Tolochko, S., Khomych, V., & Deda, R. (2017). Language communicative competence in system of postgraduate education. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 2 (20), 118–125.
8. Tolochko S., Voitovska O., Deda R., & Kolesnyk T. (2019). Digital technologies of learning foreign languages in postgraduate education. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 1 (27), 224–231.